

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ “ПРИСЯГА”

© Маськовіта М. М., 2015

У статті розглянуто теоретико-правовий аспект присяги, її використання у вітчизняній і міжнародній правовій практиці. Зазначено, що присяга є важливим правовим інститутом, який функціонує у багатьох галузях права.

Ключові слова: присяга, клятва, види присяги.

М. М. Маськовита

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ “ПРИСЯГА”

В статье рассмотрены теоретико-правовой аспект присяги, ее использование в отечественной и международной правовой практике. Отмечено, что присяга является важным правовым институтом, который функционирует во многих отраслях права

Ключевые слова: присяга, клятва, виды присяги.

М. М. Maskovita

**THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS
OF THE CONCEPT OF “OATH”**

The juridical conception of oath, its use in the sphere of international theory and practice is considered in the article. The author states that oath is becoming rather widely practiced legal institution, which reflects many branches of law.

Key words: oath, oath species.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток права свідчить про те, що присяга не втратила свого морального і правового значення в наші дні, являючи собою яскраве свідчення зв'язку часів у становленні, формуванні та розвитку української правової системи. Мало того, присяга є досить поширеним правовим інститутом, який знаходить відображення в багатьох галузях чинного права, саме тому її слід розглянути крізь призму загальнотеоретичного значення.

Мета статті – здійснити теоретико-правовий аналіз поняття “присяга”.

Стан дослідження. Різні аспекти особливостей поняття “присяга” розглядали такі дослідники, як: Г. Аджеджанова, М. Ганопольський, О. Гончаренко, В. Завальнюк, М. Кобилецький, О. Кравчук, В. Кривенко, В. Кругляков, П. Михайленко, Н. Мокрицька, М. Никифоров, Є. Папенко, В. Шадра, О. Селіванова, С. Семенов та ін.

Виклад основних положень. У філології мовленнєві акти, реалізація яких є зобов'язанням вчинити якусь дію, називають комісивами. Предикативну основу таких актів у чистому вигляді являють відмінювані форми дієслів “обіцяю”, “клянусь”.

До групи цих слів у англійській мові належать: promise, vow, swear, determine, mean (to), propose (to), envisage, guarantee, dedicate (myself to), adopt, espouse, covenant, contract, (bind myself), intend, plan, engage, pledge myself, declare, champion, oppose, give my word, declare my intention, purpose, contemplate, bet, consent, agree, side with, embrace, favour. У російській: гарантировать, давать обет, давать обещание, давать (честное) слово, заверять, зарекаются, клясться, обещать (но не сулить), обязываться, присягать.

Українськими відповідниками є: обіцяю, запевняю, даю слово, даю обітницю, присягаюся, присвячую, проголошую, заявляю (урочисто), клянуся, заприсягаюся, ручаюся, гарантую (в значенні “беру відповідальність”), визначаю, встановлюю, вирішую, приймаю (рішення), припускаю, пропоную, освідчуюся, передбачаю, розглядаю, присвячую (себе), визнаю, підтримую, укладаю угоду (договір), маю намір, призначаю, планую, зобов’язуюся, заручаюся, оголошую, декларую (свою позицію), виборюю (свої права), протистою (певним діям), опираюся, маю намір, маю на меті, закладаюся, даю згоду, стаю на бік (приймаю чиюсь пропозицію) [3, с. 106–107].

Поняття “присяга” має конституційне закріплення. У ст. 79 Конституції України передбачено, що перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу такого змісту: *“Присягаю на вірність Україні. Зобов’язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, dbати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов’язки в інтересах усіх співвітчизників”* [7].

Також на конституційному рівні передбачено, що новообраний Президент України вступає на пост з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України. Президент складає таку присягу: *“Я, (ім’я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов’язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, dbати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов’язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі”* [7].

Юридичне значення складення присяги Президентом України полягає в тому, що, по-перше, вступ на посаду без складення присяги неможливий. По-друге, моментом складення присяги новообраним Президентом України обумовлюється і припинення виконання повноважень Президента, який діяв до цього моменту. Новообраний Президент не може вступити на посаду до моменту прийняття присяги.

Присягу складають також члени Центральної, територіальної та дільничної виборчих комісій; поліцейські; громадяни України, які вперше зараховані на посади начальницького складу Національного антикорупційного бюро; особи, які зараховані на посаду прокурора; особи, призначені на посаду члена Кабінету Міністрів України; громадяни України, які вперше приймаються на службу цивільного захисту; особи, стосовно яких рада адвокатів регіону прийняла рішення про видачу свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; особи, призначені на посаду державного службовця вперше; громадяни України, які вперше зараховуються на службу до податкової міліції на посади начальницького і рядового складу; особи, які вперше призначені на посаду судді; громадяни, які вперше приймаються на дипломатичну службу і раніше не перебували на державній службі; громадяни України, які вперше зараховуються на посади рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; члени Вищої Ради юстиції; Уповноважений Верховної ради України з прав людини; судді Конституційного суду; особи, яким вперше надано право займатися нотаріальною діяльністю та ін.

Зміст тексту присяги спрямований на усвідомлення зазначеними вище особами відповідальності за прийняті рішення перед народом України, а не перед конкретною особою; в ньому в стислій формі прописано основні орієнтири поведінки суб’єкта, що приймає присягу, виконання яких є його обов’язком.

До різновиду присяги, також належать присяги, складені у судових процесах свідками*, перекладачами та експертами.

Сьогодні явище присяги активно використовується у сфері практики міжнародного права. У Регламенті Європейського Суду з прав людини міститься присяга або урочиста заява судді цього суду: “Присягаю” або “Урочисто заявляю”, “що виконуватиму функції судді чесно, незалежно та безсторонньо і зберігатиму таємницю всіх обговорень” [13, с. 15]. Цю присягу перед вступом на посаду складає суду кожен обраний суддя на першому пленарному засіданні, на якому цей суддя присутній, або в разі необхідності голові суду.

Складення присяги дає можливість особі усвідомити повною мірою відповідальність, яку вона бере на себе, оцінити, чи здатна вона впоратися з поставленим завданням і зрозуміти, що прийняте одного разу рішення стане визначальним і найбільш значущим протягом усього її життя.

На основі аналізу юридичної літератури і емпіричної бази стало можливим виявлення особливостей, що характеризують присягу:

1) присяга є феноменом соціальної дійсності, породженим існуючою системою суспільних відносин, що зачіпає інтереси суспільства, держави і особистості;

2) поняття “присяга” і “клятва” є тісно взаємопов’язані, суміжними категоріями і співвідносяться як частина і ціле (клятва – це центральний і необхідний вербальний (словесний) елемент присяги, який в історії міг замінюватися безсловесним ритуалом, тобто присяга могла приноситися і без клятви). Насамперед звертає на себе увагу використання в юридичній літературі як терміна “присяга”, так і терміна “клятва”, які часто ототожнюють [2, с. 453, 952]. Тим часом під присягою слід розуміти офіційне і урочисту обіцянку дотримуватися вірність, чинити правильно, за законом [5, с. 12]. Клятва – це урочисте твердження, запевнення, підкріплене згадкою чого-небудь священного, цінного, авторитетного для того, хто обіцяє, запевняє [4, с. 988]. Таким чином, основна відмінність полягає в тому, що присяга увазі елементи публічності та законності, а клятва – елемент релігійності. Мається на увазі, що за порушення присяги особа несе відповідальність перед державою, а за порушення клятви – перед Богом [11, с. 145].

3) зміни суспільного і державного життя свідчать про те, що до теперішнього часу юридична природа і значення феномену присяги змінилися порівняно з попередніми етапами її історичного розвитку (присяга вимагає нового осмислення і пошуку шляхів підвищення ефективності її реалізації в сучасній юридичній практиці).

Як показує аналіз історичних даних, становлення процесу прийняття присяги в державній системі проходило досить тривалий період і початкові традиції прийняття присяги виникли в процесі розвитку клятви. Враховуючи ці обставини, Ф. Васильєв і Н. Бережкова пропонують виділяти два різновиди клятви:

– релігійну – урочиста обіцянка, підкріплене цілуванням Біблії, хреста, давати правдиві показання або зберігати таємницю або не порушувати взяті на себе зобов’язання;

– державно-правову, яку складали на основі встановлених нормативно-правових актів конкретними певними особами в інтересах проведеної державної політики [1, с. 24].

І в першому, і в другому випадку основу присяги і клятви складає певне зобов’язання діяти відповідним чином. Основна принципова відмінність полягає в заходах відповідальності за її недотримання. У разі клятви – це божественна кара, а в разі присяги – заходи державного впливу, або і те, і інше.

В Україні складовою частиною інаугурації Президента України є урочиста присяга на вірність народу України. Поклавши праву руку на Святе Письмо і Конституцію України, новообраний Президент виголошує присягу. Президенти України присягають, поклавши руку на

* Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз’яснює обов’язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги (ч. 2 ст. 354 Кримінального процесуального кодексу України [9]; ч. 2 ст. 182 Цивільного процесуального кодексу України [16]; ч. 2 ст. 142 Кодексу адміністративного судочинства України [6]).

Пересопницьке Євангеліє – видатну рукописну пам'ятку староукраїнської літературної мови й середньовічного мистецтва. Під час інавгурації в 1789 році перший американський президент Дж. Вашингтон, тримаючи руку на Біблії, виголосив присягу, текст якої і зараз повторюють президенти США. Заключна фраза промови Дж. Вашингтона “І допоможе мені Бог” стала афористичною та наявна навіть у виступах політиків [14, с. 133].

Однак у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) визначено, що держава не має права нав'язувати деякі практики, пов'язані з релігією, зокрема й у прийнятті присяги. У справі “Бускані та інші проти Сан-Марино” ЄСПЛ розглянув той факт, що деякі депутати повинні принести присягу на Євангелії, щоб зайняти свою посаду. ЄСПЛ встановив порушення Конвенції, адже на думку ЄСПЛ факт складення присяги еквівалентний для обраних представників клятві у вірності сповідання релігії. Крім того, відповідно до принципу свободи вибору, людину не можна змусити брати участь у діяльності релігійної громади, якщо вона не належить до цієї громади [12, с. 17].

Змістом присяги є зобов'язання виконати певну обіцянку. Особа, що складає присягу, має здійснювати свої дії усвідомлено, адже вона бере на себе відповідальність і присягає у виконанні відповідних зобов'язань. Присяга, як коротка формула, включає ідею служби, ідею обов'язку. Момент переходу від звичайної людини до статусу особи, яка наділена певними повноваженнями – це правовий зміст присяги. А морально-етичний зміст присяги – це зміст присяги [15, с. 233].

Урочистість присяги полягає в тому, що воно має важливе значення, обумовлює такі наслідки: по-перше, задіюються позитивні емоції, які спричиняють почуття ідентичності з формованою соціальною спільнотою; по-друге, присяга містить загальну модель поведінки, яку приймає особа, своєрідний орієнтир її повноважень і обов'язків; по-третє, формується почуття відповідальності за свою поведінку.

Але слід зазначити, що для того, щоб ці закономірності здійснення присяги були більш дієвими, необхідно проведення комплексних заходів, пов'язаних з роз'ясненням суб'єктам, які приймають присягу, суті закріплених у ній норм, а також проведення низки заходів, що сприяють посиленню її емоційного впливу. Положення присяги особа, що її склала, повинна дотримувати і виконувати, і при цьому немає місця для розсуду у їх здійсненні. Отже, присяга – це підтвердження вірності, покори або відданості яким-небудь зобов'язанням. Основне навантаження в цьому випадку несе потреба в активному емоційному впливі на свідомість тих, хто клянеться. На думку В. Мельника, “присяга, її зміст і форма, урочиста процедура її прийняття виконують функцію своєрідного суспільного камертона для налаштування суддівської совісті присяжних засідателів і головуючого на гуманістичну “хвилю” відповідно до вимог громадської гуманістичної совісті ...” [10, с. 25].

В. Мельник зазначає, що урочиста процедура складання присяги є ефективним морально-психологічним регулятором дійсного правосуддя, тому що актуалізує й активізує у присяжних засідателів і головуючого не лише загальнолюдські потреби, а й загальнолюдські почуття, що лежать в основі громадської гуманістичної совісті та мотивують прагнення до істини і справедливості [10, с. 27].

Присяга як правове явище – це юридичний факт, який являє собою прийняття офіційної клятви. Утім, більш практично корисним виглядає формулювання не “ідеального” визначення поняття “присяга”, а з'ясування змісту (структури) правової норми, яка є текстом присяги. Доцільно, щоб норма права, яка містить текст присяги, мала все-таки імперативний характер норми права, яка містить чітко визначені юридичні обов'язки, за порушення яких настає відповідальність. Сьогодні інститут присяги служить встановленню правової та моральної відповідальності перед державою загалом та народом, а не перед окремими особами [8, с. 110].

Складення присяги дає можливість особі усвідомити повною мірою відповідальність, яку він бере на себе, оцінити, чи здатна вона впоратися з поставленими завданнями і зрозуміти, що прийняття одного разу рішення стане визначальним і найбільш значущим протягом усього його життя.

Висновки. Отже, присяга як юридичний феномен знаходить відображення в багатьох галузях чинного права. Присяга – це юридичний факт, що являє собою здійснення офіційної обіцянки дотримуватися і виконувати права і обов’язки відповідно до посади, визначальний момент зміни спеціального правового статусу суб’єктів і здійснюваний в особливому ритуальному порядку на основі спеціалізованих символічних дій. Порядок прийняття присяги, сутність і специфічні риси присяги як правового явища регулюються сукупністю норм права, які складають міжгалузевий комплексний правовий інститут.

1. Васильев Ф. П. Становление и развитие процесса принятия присяги в системе государственных органов в России / Ф. П. Васильев, Н. Ф. Бережкова // Государственная власть и местное самоуправление. – 2005. – № 3. – С. 24–25. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с. 3. Дедушно А. Функціональні та структурно-семантичні особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги) / А. Дедушно // Філологічні науки. – 2011. – Вип. 1. – С. 106–113. 4. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: в 2 т. / Т. Ф. Ефремова. – М., 2000. – Т. 1: А – О. – 1210 с. 5. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: в 2 т. / Т. Ф. Ефремова. – М., 2000. – Т. 2: П – Я. – 1125 с. 6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35. – Ст. 1358. 7. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 8. Кравчук О. Л. Историчний розвиток поняття “присяга” / О. Л. Кравчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія “Юриспруденція”. – 2015. – № 13. – Том 1. – С. 107–111. 9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 474. 10. Мельник В. В. Искусство защиты в суде присяжных: учебно-практическое пособие. – Москва : Дело, 2003. – 480 с. 11. Мороз О. Л. Об ответственности юридически заинтересованных в исходе дела лиц за дачу ими заведомо ложных объяснений в гражданском судопроизводстве / О. Л. Мороз // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. Д, Экономические и юридические науки. – 2009. – № 4. – С. 144–148. 12. Обзор судебной практики Суда по вопросу свободы вероисповедания. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_religion_RUS.pdf. 13. Регламент Європейського суду з прав людини від 04 листопада 1998 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2003. – № 3. 14. Стрій Л. І. Ритуалізація в українському політичному дискурсі / Л. І. Стрій // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Сер. Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 132–134. 15. Тресов Н. А. Круглый стол по теме “Институт присяги в России: состояние, проблемы и пути совершенствования” / Н. А. Тресов, А. Р. Лаврентьев // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской Академии МВД России. – 2015. – № 232–235. 16. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – Ст. 1530.